

De klank van verzet

Antonio Iturbe bij Boekerij:

De bibliothecaresse van Auschwitz

De klank van verzet

Antonio Iturbe

De klank van verzet

Spanje, 1930. Als de Spaanse Burgeroorlog nadert probeert Mariano met de kracht van muziek het dorp samen te brengen.

Vertaald uit het Spaans

door

Carla Zijlemaker

ISBN 978-90-492-0579-9

ISBN 978-94-023-2553-9 (e-book)

NUR 302

Oorspronkelijke titel: *Música en la oscuridad*

Vertaling: Carla Zijlemaker

Omslagontwerp: Wil Immink Design

Omslagbeeld: © Wil Immink Design / iStock

Vormgeving binnenwerk: Steven Boland

© 2024 Antonio Iturbe

© 2025 Nederlandse vertaling Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

Barcelona, 1977

Het is zondag. Het Parc de la Ciutadella, waar katten de oude locomotief hebben omgetoverd tot een ijzeren huis waar de roest en de vogelpoep van afdruipen, ligt er kletsnat bij in de regen. In de ronde muziektent in vaag oosters-modernistische stijl, die tegenover de vijver met de Chinese draken staat, verdringt zich de plaatselijke fanfare. De buiken van de muzikanten drukken tegen de imitatiegouden knopen van de uniformen en brengen koperen en bronzen instrumenten tot leven. De mannen spelen vol schwung energieke marsen alsof de zon schijnt, hoewel de regen van die ochtend de meeste mensen uit het park heeft verjaagd en de zwijgzame man die gesuikerde amandelen, stukjes kokos en lolly's verkoopt, zijn karretje heeft afgedekt met een dik stuk zeildoek waar het water op los roffelt.

Niet iedereen is vertrokken. Op het glooiende terrein staat in de regen een eenzame oudere man in een donkere regenjas aandachtig naar de muziek te luisteren, die zo vrolijk klinkt dat je er triest van zou worden. Hij heet Jerónimo en houdt zijn beide kleinkinderen stevig vast met handen die ruw zijn van een leven lang werken op het land. Maar die kinderen proberen zich los te wurmen om in de plassen te kunnen stampen en te ontsnappen aan het metalige gejammer van trombones en bekkens. Zijn hoofd beweegt op het ritme van de muziek en onder zijn witte wenkbrauwen, stug als ijzerdraad, glanzen zijn ogen. De kinderen hebben geen idee, maar het is de glans van de jeugd.

Ze hebben de anekdotes wel gehoord over mensen met rare bijnamen, spreekwoorden over die verre plek van waar ze naar het grote Barcelona waren verhuisd. Die wijk die Las Casetas heette, hoewel iedereen de plek tegenwoordig kortweg Casetas noemt. Ze waren teruggekeerd, een paar hete zomers, in stoptreinen die naar zweetvoeten roken, terug naar het buurtje waar ze bang waren te verdwalen, want hoe klein de wijk ook was, hij werd omringd door uitgestrekte akkers en velden. Een van die rafelige verhalen die soms tijdens het tafeldekken of afruimen over de keukentafel gingen was dat van hun opa die tenorsaxofoon speelde, maar ze hadden hem nooit met een instrument gezien, of hem iets anders naar zijn hand weten te zetten dan het zakmes dat hij bij zich had om fruit te schillen en piepkleine potloodjes mee te slijpen waarmee hij de datum en zijn handtekening op de muur zette, in een poging te bewijzen dat hij zijn naam kon schrijven, hoewel hij amper naar school was geweest. Hij kwam niet uit een ontwikkeld gezin, zijn moeder zei het keer op keer: ze waren arbeiders. De enige muziek in hun huis was die van de cassettebandjes die de spaarbank cadeau deed met kerst, samen met de kalender en een paar pennen met logo.

Jaren later, als zijn jongste kleinzoon inmiddels de leeftijd heeft bereikt waarop je gaat terugkijken, vindt hij bij het doorzoeken van een kast vol nutteloze zaken die normaal gesproken dicht blijft, de blauwe regenjas van zijn opa, gefabriceerd in Bilbao, die hij op die regenachtige zondagochtenden droeg. Hij stopt zijn handen in de zakken van de oude jas en haalt ze er vol onbeantwoorde vragen weer uit. Waarom had hij hem nooit horen spelen? Hoe was het zo ver gekomen dat een primitieve boer als zijn opa in de jaren dertig in een arme achterbuurt op het platteland met huisjes die zo laag waren dat je moest bukken om binnen te komen, een instrument had leren spelen zo verfijnd als de saxofoon? Hoe is het mogelijk dat die vingers die vereelt waren van het bieten stekken en die handen waar hij overheen plaste om de pijn aan de kloven in zijn huid te verlichten, zoiets fijnzinnigs als muziek hadden voortgebracht?

Mallén, 1915

De stilte van het land verandert in de oren van de kleine Mariano in een constante stroom van scherp geluid die nooit ophoudt. Jarenlang denkt hij dat de stilte haar eigen muziek heeft totdat een arts hem, als volwassene, uitlegt dat die permanente fluittoon tinnitus is, die niet van buiten komt, maar in hem zit.

Het had lang geduurd voordat hij spelenderwijs een fluit maakte van een rietstengel. De wind vanuit de Moncayo doet de lippen barsten, maakt dat je huisdeuren moet barricaderen en werpt wervelingen van stof en kou op. Hij zoekt beschutting in de kerk op het tijdstip waarop de mis al afgelopen is en de pastoor in de club zijn partijtje speelt, maar daarbinnen is de kou nog kouder en de duisternis nog duisterder. Hij gaat op zijn tenen staan om van het wijwater te drinken en een kruis te slaan. God brandt op zijn lippen. De kaarsen vergroten de schaduwen uit. De lucht is doordrongen van de geur van gesmolten was.

Hij springt over een van de balken waar ze 's zondags op knielen en die kraken als ijs. Dan blijft hij staan voor het beeld van Christus bij de zuil, dat ze op Witte Donderdag uit de kerk halen en in processie door heel Mallén dragen. Met gebeden en beloften vragen ze Hem om regen te brengen in de maanden van droogte, om de blinden weer te laten zien, om de lammen weer te laten lopen en de doven weer te laten horen. De mensen hechten geloof aan deze Jezus die met geweld vastgebonden is aan een stenen zuil. Ze voelen

de pijn van die handen die zo verwrongen zijn dat het lijkt alsof ze zijn botten hebben gebroken. Mariano is gefascineerd door de ribben die de marmeren huid straktrekken, de zachtheid van de navel en dat bloedende lichaam dat van steen zou moeten zijn maar van vlees is. Wat je ziet in de blik van deze Jezusfiguur is niet de liefde voor de mensheid, die hij is komen redden, maar een mengeling van teleurstelling en minachting. Op dat moment bewegen de ogen van het Christusbeeld en kijkt Hij hem aan.

Hij schrikt zo ontzettend dat zijn stem hem in de steek laat.

Zonder om te kijken rent hij door het middenpad van de kerk, waardoor de kaarsen uitwaaien, en keert hij God zijn rug toe.

In doodsangst rent hij verder. Hij is nog niet oud genoeg om een lange broek te dragen en als hij struikelt, staat hij weer op met een geschaafde knie en rent verder. Hij laat een spoor van donker bloed, snot en angst na. Hij rent tot aan de akkers, probeert iets te neurïen om zichzelf te kalmeren, maar zijn stembanden weigeren dienst, zijn hart klopt in zijn keel en de stenen ogen hebben zich in zijn borst geboord.

In de duisternis die wordt verzacht door de maan ruikt het naar gesneden alfalfa, naar kippenveren, naar droge grond. De kiemende mais in de velden die hij doorkruist, verandert in klauwen met nagels als messen. Hij wil neurïen, maar hij kan niet. Hij wil fluiten, maar het lukt niet. Hij laat de bewerkte akkers van oom Severo verzadigd van koeienmest en donkerte achter zich. Vanaf de weg ziet hij in de verte vaag de omtrekken van een verlaten lammerschuur die niet meer voor vee wordt gebruikt sinds ze oom Liendres daar hadden gevonden, met zijn eigen riem opgehangen aan een balk. Ze zeggen dat hij de kwaal van de eenzame herders had, dat je hersenen het be-geven van zo veel uren nadenken in de stilte van de bergen, en dat ze ten slotte met een mes hun aderen doorsnijden alsof het zachte kaas is, of zich ophangen en deze wereld verlaten met een parse tong die uit hun mond steekt en die zo opgezwollen is dat het lijkt alsof daar een lever hangt. Hij voelt zijn eigen tong opzwellen en schreeuwt.

Door die schreeuw ontwarren de knopen in zijn maag zich. Hij hijgt en rent en begint zachtjes te zingen. Een slaapliedje dat zijn

moeder vroeger voor hem zong en nog steeds zingt als hij zich niet lekker voelt.

*Vogeltje dat zingt
in de lagune
maak het kindje
in zijn wiegje
niet wakker
kom maar, wiegelielje,
kom maar, wiegelielje
slaap, mijn lichtje
van de morgen*

Hij gaat door met zingen, steeds harder. En de kauwen keren terug naar de aarde, de standbeelden worden weer van steen, de nacht wordt weer de nacht.

Vorbij de bocht in de weg verschijnt eindelijk het huis, het licht.

*Slapen gaat de roos
in de rozenstruik
slapen gaat mijn kindje
want het is al laat*

Die dag leert hij iets wat hij nooit meer vergeet: muziek is het tegenovergestelde van angst.

Casetas, 1930

Mariano was socialist geworden om nooit meer naar de kerk te hoeven. Socialisten geloven niet in hocuspocus maar in wetenschap, ze geloven niet in de gerechtigheid Gods, maar in sociale rechtvaardigheid, ze geloven niet in ongelijkheid, maar in de herverdeling van rijkdom. Maar was dat ook niet wat in het heilige boek te lezen stond, in dat deel dat hem het meest aanstond? Was Jezus van Nazareth niet de eerste socialist uit de geschiedenis? Had Hij niet alles weggegeven en zelfs zijn eigen leven opgeofferd? Maar Mariano denkt dat de bisschoppen het anders zien, dat die eerder voor oppotten dan voor herverdelen zijn.

De laatste straten van de stad liggen vol met aarde en dode vogels, en gaan over in grijze, ingezaaide akkers die wachten op het einde van de winter. De gedachten spoken in zijn hoofd rond op het ritme van de hobbelende wagen. Kuilen, stenen, modder, gerammel. Niemand zegt iets. De assen van de wielen kreunen. Vanbinnen springt er iets op. Dat zal zijn hart zijn dat sneller klopt dan anders, omdat ze vandaag een nieuw leven gaan beginnen.

Hij haalt uit zijn zak een exemplaar van het tijdschrift *Estampa*, dat hij altijd koopt als hij zich de dertig cent kan veroorloven die het kost. Het papier is verkreukeld van zoveel doorbladeren. Hij gaat naar de bladzijde met het interview met de vliegenier Ruiz de Alda, die een luchtreis om de wereld voorbereidt. Dat is de vooruitgang, en het land mag niet achterblijven. De journalist stapt zelf in de

vliegmachine om te vertellen wat hij van bovenaf ziet en de letters bewegen voor Mariano's ogen doordat de wagen heen en weer schudt. Maar dat maakt niets uit, hij kent het artikel uit zijn hoofd. De journalist vertelt dat hij ertegen opzag, dat zijn handen zo trilden van de angst om te vliegen dat het hem niet lukte om zijn bril op te zetten, maar als ze opstijgen en hij de dingen vanuit de lucht ziet, beschrijft hij vol enthousiasme: 'Een dorpje!... Een stel muil dieren voor de ploeg!... Een trein als een kleine zwarte rups!'

Mariano is gefascineerd door die vlieg machines die als ze van bovenaf op de aarde neerkijken alle geheimen van de planeet prijsgeven. De vooruitgang heeft God het monopolie van vanuit de hemel op ons neerkijken afgenomen.

Joaquina zit te schudden door het gerammel van de wagen. Ze houdt stevig de hutkoffer vast waarin ze hun hele hebben en houden met zich meedragen, zo goed mogelijk opgevouwen, want zij is netjes, methodisch zelfs. Niet zoals Mariano, die denkt dat hij heel nuchter is, maar zij doorziet hem en weet dat hij altijd met zijn hoofd in de wolken loopt.

Ook Mariano zit te rillen, hij trekt de kraag van zijn jas van Engelse wol op. Een kleermaker moet een goede jas hebben om te laten zien wat hij kan, maar ook weer niet te luxueus. Zijn vader had hem geleerd dat een kleermaker nooit betere kleren mag dragen dan zijn klanten. Soms zag hij hoe vermogende mensen bij hen thuishkwamen en vonden dat een kostuum te strak zat of te wijd of te kort was of te lang, want niemand is ooit tevreden. Iedereen denkt dat het altijd beter kan. Dan zag hij zijn vader zich verontschuldigen, met gebogen hoofd verzekeren dat hij het zou overdoen, zonder extra kosten uiteraard. Het deed hem pijn zich zijn vader met gebogen hoofd tegenover mensen met geld te herinneren.

Hij was zelf opgevoed in nederigheid en hij is een bescheiden man, ontwikkeld en dienstbaar. Je zou kunnen zeggen dat hij verlegen is. Maar vanbinnen, daar waar de dingen zelfs voor jezelf verborgen blijven, broeit iets van opstandigheid. Van zijn vader heeft hij het beroep van kleermaker geërfd en de fascinatie voor muziek, die diep in hem zit. Soms denkt hij dat die impuls om muziek te

maken voortkomt uit de noodzaak om zonder draad of stof iets in elkaar te zetten dat aan niemand toebehoort. Hij weet dat een muziekstuk niets anders is dan een combinatie van lucht en geluidsgolven, dat daar niets raadselachtigs aan is. Maar soms vraagt hij zich af of zijn impuls om te spelen niet voortkomt uit die ondergrondse stroom van opstandigheid.

Dan klinkt Mozart op de grammofoon in zijn hoofd. Mozart met zijn gepoederde pruik. Mozart die zijn Weense lakschoenen en zijn witte kousen laat wegzakken in de modder van de velden die naar halfvergaan stro ruiken. Mozart die in die treurige akkers net buiten Zaragoza zijn grootse *Symfonie nummer 40 in g-mineur* zaait. Met zijn ogen dicht zit Mariano er helemaal in. Hij ziet hoe de maestro het orkest dirigeert met zijn wasbleke hand. Nadat Mozart het stuk had geschreven, besloot hij op het laatste moment aan de partituur, bijna terloops, een paar klarinetten toe te voegen en hun ijle geluid slaagde er ten slotte in de robuuste stem van de hobo's te overstemmen. De achtste noten op de achtergrond vormen een hartslag, worden steeds pulserender, ratelen mee met de wagen, springen weg en verdwijnen in de namiddag op de weg die achterblijft. Ze zijn niet meer van hem, de mussen hebben ze opgegeten. Hij krijgt een absurd idee dat hij van zich afschudt: die noten hebben iets weg van een lugubere profetie, alsof ze willen waarschuwen voor een op handen zijnde ramp.

Toen hij Joaquina vertelde dat hij de functie van dirigent van de plaatselijke harmonie aangeboden had gekregen in een buitenwijk op vijftien kilometer afstand van het centrum van de stad, was hij te euforisch om te zien dat ze haar gezicht fronste alsof ze een natte lap uitwring.

Euforie is het geluk van een lucifer die heel even brandt en meteen weer uitgaat. Zij weet dat niemand anders zou hebben geaccepteerd naar die plek in niemandsland te gaan. De vrouw die haar elke dag haar kwart liter melk verkocht vertelde dat de woningen daar zo armoedig zijn dat ze de wijk Las Casetas, oftewel de hokjes, noemden, en dat het een spoorwegknooppunt is waar veel reizigers langskomen, maar waar niemand blijft.

Ze horen gedempt het gemompel van de voerman. Jerónimo, die de Vesting wordt genoemd, fluistert iets tegen het muildier. Hij kan beter met dieren overweg dan met mensen. Dieren vragen niks van je en geven alles wat ze hebben. Het enige wat mensen geven is ongenoegen.

Hij praat liever met het muildier, het solitaire beest dat het gevolg is van een brute paring van zijn vader, een ezel, met zijn moeder, een merrie, omdat die hem nooit tegenspreekt. Hij stemt met gebogen hoofd in met alles wat er gezegd wordt.

Het begint te spetteren en Jerónimo vloekt. Het water dat valt, is zwaar van het lood uit de nabije Monegroswoestijn en hij trekt meteen zijn regenjas uit, hoewel het bloed bevroest in zijn aderen. Hij vouwt hem voorzichtig op en bewaart hem in de houten kist. Die jas mag niet vies worden, met wat hij had gekost! En hij moest nog twee termijnen betalen in de winkel van Experta. Nou ja, Julia heeft hem betaald, legt hij uit aan het muildier, want voor zichzelf geeft ze geen stuiver uit, maar ze vindt het leuk als hij er tiptop uitziet.

De stem van Mariano klinkt vreemd in de namiddag. Te helder, te menselijk tussen de velden die toebehoren aan de bieten, aan de alfalfa, aan de eksters met hun zwarte veren, die onophoudelijk blijven pikken, en aan het vallen van de avond, dat de lucht doet afkoelen.

‘Ik ben de nieuwe dirigent van de harmonie.’

Hij krijgt geen antwoord. Jerónimo heeft genoeg te bespreken met zijn muildier. Stel dat die vent wat van hem wil.

‘Misschien houdt u wel van muziek?’

Stilte. Geknars van assen. Spreken is zilver, zwijgen is goud. Geratel.

‘Ik ben ook kleermaker. Misschien heeft u nog een pak nodig voor de zondagen.’

Jerónimo antwoordt op geïrriteerde toon.

‘Wat ik nodig heb zijn centen.’

Opnieuw stilte, opnieuw geslingering. Zwijgen is goud. Koeler dan de maand januari.

Mariano kijkt naar Joaquina die haar schouders optrekt. Hij had haar beter vervoer gegund om hun nieuwe leven te beginnen dan die wagen die ruikt als een kippenhok met die chagrijnige voerman.

Ze rijden door Utebo, een paar huizen, een kerktoren met Moor-se invloeden waarvan de zon de siertegels nauwelijks verwarmt. Daarna nog meer roerloze velden, olijfbomen, een gebied met stakerige fruitbomen en nog meer gelige akkers, doorkruist door het lymfesysteem van bevoeiingskanalen. Daar weer achter, een paar rijen gammele huizen langs onverharde straten, nogal aan de scheve kant en zo laag dat je het dak zou kunnen aanraken als je je hand uitstak: de wijk Casetas.

Voordat ze daar zijn, rijden ze voor de kloof langs, een spleet in de aarde waar een verstandig mens niet bij in de buurt komt. Geologen proberen te verklaren dat de kloof het gevolg is van erosie van kalksteen veroorzaakt door lekkend water uit de rivier de Ebro. Maar alleen de aarde zelf weet waarom ze zich opent. Er is iemand die naar dat diepe ravijn toe loopt alsof ze erin wil kijken.

Hij is niet bijgelovig. Socialisten geloven niet in stommiteiten, maar de volgorde waarin de dingen gebeuren is wel belangrijk. Hij kijkt naar die eerste dorpeling die ze bij aankomst tegenkomen: een vrouw in een lange paarse jurk die uit een andere tijd lijkt te komen, met een mutsje op haar hoofd, niet als een kanten hoofddoekje dat onder de kin wordt vastgeknoopt en dat de vrouwen daar vaak dragen, maar eerder een lange muts, okergeel, als een sok die het rode haar bij elkaar houdt dat tot op haar middel valt. Ze zien dat ze zich naar hen omdraait als een dier dat lucht krijgt van hun nabijheid.

Jerónimo mompelt droog: ‘Doe alsof je haar niet ziet.’

‘Maar wat doet ze daar?’

‘Ik weet het niet en het kan me ook niks schelen.’

‘Maar er moet toch iets zijn...’

Jerónimo zucht en scheldt op de maagd Maria zonder zich in te houden. Eens kijken of hij het kort en bondig kan uitleggen aan die vreemdeling die hem maar niet met rust laat.

‘Ze zeggen dat ze naar de kloof gaat om met de duivel te praten.’

‘Hoezo?’

‘Ze is de heks.’

‘Waarom noemen ze haar zo?’

‘Ze heeft de gave.’

Mariano trekt een gezicht naar Joaquina. Als ze zeggen dat iemand de gave heeft, betekent dat dat die persoon zijn handen op je hoofd legt en een wrat zo groot als een kikkererwt doet verschrompelen, of een spreuk opzegt en daarbij wat plantenwortels verbrandt die met nieuwe maan geplukt zijn, om je longontsteking te genezen.

Hij schudt geërgerd zijn hoofd. In veel dorpen in Spanje is geen bibliotheek aanwezig, geen bioscoop, zelfs geen school, maar er is altijd wel een of andere wonderdokter die mensen geneest met een handjevol kruiden en een paar spreuken. De gedachten buitelen over elkaar heen. Er zijn artsen nodig in plaats van kwakzalvers. Meer leraren en minder priesters. Die mentaliteit van bijgeloof maakt dat Spanje zich in de achterhoede van Europa bevindt. Hij droomt ervan om dit achtergebleven land te veranderen. Je moet de mensen geen preken en tovermiddeltjes geven, maar land en scholen. Er zijn meer aardrijkskundelessen nodig, meer wiskundelessen, meer muziek en minder wonderen.

Ze komen aan bij de Calle de la Parra nummer 8. Daar voorbij strekken de akkers van de hertog van Costrino zich uit tot aan de kalkstenen begrenzing van de bergen van El Castellar. Lage huisjes, korte straatjes, brede akkers, slechte wind.

Jerónimo aait liefdevol de hals van de ezel. Het dier knikt.

Mariano en Joaquina verplaatsen de grote hutkoffer en door het gewicht raakt de kar uit balans. Jerónimo vervloekt de Heer, vervloekt de Heilige Maagd. Hij vervloekt alles wat los en vast zit. Straks maken ze ook nog wat kapot, want toen meneer de burgemeester zei dat hij hen op de terugweg van de markt moest meenemen naar Casetas, zei hij geen woord over betalen, die gierigaard. 'Het kost jou niks, Vesting.' 'En jou al helemaal niks, dief!'

Hij wekt zelfs niet de schijn de deken van zijn knieën te willen halen om hen een handje te helpen. Dat zou er nog bij moeten komen.

Het lukt hen de hutkoffer met een klap op de grond te zetten, de aarde is hard van alle vorst die erin achtergebleven is. Voor de ramen aan de overkant schuiven een paar gordijntjes open. Daarachter ogen die kijken, die niets prijsgeven, die wantrouwen. Vreemdelingen zijn als de wind uit de Moncayo, die kou meebrengt en waarvan je nooit weet wat hij verder nog in petto heeft.

De deur gaat open en er ontsnapt een walm aan warme geur van brood en zandkoekjes met citroenrasp. Een vrouw in het zwart met een wit bestoven wollen omslagdoek zegt hun dat ze vooral binnen

moeten komen, dat het weer is omgeslagen en dat er een gemene koude wind staat. Even later verschijnt haar broer Tomás, de bakker, omgeven door een wolk meel. Hij pakt de hutkoffer met het gemak waarmee hij een brood oppakt.

Ze weten het nog niet, maar niemand verlaat deze bakkerij zonder een brood onder zijn arm, of hij geld heeft of niet. De vrouw van de bakkerij schrijft de schulden met haar vinger in het meel dat op de toonbank ligt en die worden door de eerste de beste windvlaag uitgewist. In Casetas noemt iedereen haar tante María, ook mensen die geen familie zijn. Jerónimo zegt vaak tegen zijn muildier dat wie God geen kinderen heeft gegeven, de duivel neefjes en nichtjes geeft. María en hij zijn grootgebracht aan dezelfde borst, die van de moeder van Jerónimo en dan is het alsof je familie bent. Misschien nog wel meer dan anders.

Tante María zegt dat ze van de binnenplaats kunnen pakken wat ze nodig hebben om het huisje naast de bakkerij in te richten. Het salaris van dirigent van de harmonie stelt niet veel voor, maar huisvesting en kolen zijn inclusief, zodat ze een kleine kleermakerij kunnen beginnen.

Uit de berg rommel onder een afdak waar ook het hout voor de oven van de bakkerij wordt opgestapeld, redt Joaquina twee armstoelen. Een door roest aangevreten koekenpan laat ze liggen, de twee andere pannen maakt ze schoon met een spons van espartogras. Mariano vindt een verzamelalbum van Nestlé met plaatjes van zeeschelpen in de vorm van een slakkenhuis, een bloem, de hoorn van een grammofoon, een saxofoon. Hij zou dolgraag een keer de zee willen zien. Hij stelt zich die voor als de rivier de Ebro, maar dan zonder dat je ooit de tegenoverliggende oever kunt zien.

Op de benedenverdieping, naast de keuken, bevinden zich een zitkamertje, en een kamer waar de kleermakerij van Mariano komt. Ze tillen samen de hutkoffer naar boven. Daar zijn een paar slaapkamers en aan het einde van de gang een ruwhouten groene deur met spinnenwebben aan de deurposten, die al heel lang dicht moet zijn.

‘Die zal wel naar een berging gaan.’

Joaquina kijkt ongeïnteresseerd en haalt haar schouders op. Mariano duwt er een paar keer tegen om te kijken of hij opengaat, maar Joaquina zegt dat hij het maar zo moet laten, je weet nooit wat je aantreft. Mariano denkt meteen aan muizen, zij is er bang voor, en hij nog meer. Maar hij wil per se weten wat er achter gesloten deuren ligt. Hij kan niet tegen de onzekerheid of onduidelijkheid van wat je niet met wiskundige precisie kunt weten.

Hij gaat tante María om de sleutel vragen. Zij is met haar armen tot aan haar ellebogen in een teil koekjesdeeg aan het kneden en weet niets van een bergruimte in dat huis. Haar vader had een stuk van de binnenplaats afgeschermd en daar het huis gebouwd, maar er was tot nu nooit iemand ingetrokken. Ze doet een stukje gist in het mengsel en kneedt verder. Ze heeft geen sleutel van die afgesloten deur. Ze zal het Fardacho, de slotenmaker, wel een keer vragen.

‘Maar dan een keer dat die jongen niet in de lorum is. Want hij gaat de kroeg in voor een slokje en komt er straalbezopen weer uit.’

Als hij de bakkerij uit loopt ziet hij een forse jongen op de binnenplaats met een zak meel op zijn rug. Hij heeft een diep litteken in zijn gezicht en zijn mond staat scheef. Mariano zegt goedemiddag als hij langsloopt, maar de ander stoot slechts een onaangenaam krassend geluid uit, met een verwrongen gezicht alsof hij pijn heeft. Tante María komt naar buiten terwijl ze haar handen afdroogt aan haar schort.

‘Maak je geen zorgen, Mariano, de jongen is een rouwdouwer, maar hij bedoelt het goed. Zo is het toch, Stomme?’

Hij knikt. Voordat hij vertrekt geeft ze hem als fooi een half rond brood, zodat hij vanavond met zijn moeder broodsoep kan eten.

‘Hij heet Tono, zo noemt zijn moeder hem tenminste, want hier noemen we hem allemaal de Stomme, of ook wel de Gek. Volgens mij is hij niet echt stapelgek, misschien een klein beetje.’

Ze vertelt dat de jongen in de wachtkamer van dokter Leocadio zo’n hoofdpijn had dat hij er gek van werd. Zijn moeder hield een levend, schoppend konijn bij de oren om het bezoek te betalen. Centen waren er niet.

De arts keek met evenveel tegenzin naar hem als naar het konijn.

Hij zei tegen de moeder dat het gewoon een driftbui was, de nukken van een verwend, enig kind.

Zijn drie zusjes waren namelijk overleden, het ene na het andere, het laatste zusje was bezweken aan kinkhoest. Hij schreef hem wonderolie voor, bitter als gal, meer om hem dwars te zitten dan om hem te genezen.

De moeder brandde kaarsen en bad tot de heilige Rita, beschermheilige van kinderen en hopeloze gevallen, maar de jongen bleef pijn houden. Zijn moeder verkocht een stuk spek en met de opbrengst in een zakdoek gewikkeld gingen ze naar Zaragoza om een specialist te raadplegen. Ze zeiden dat het een vooraanstaande dokter was, hoewel hij erg uit de hoogte deed, erg opschepperig. Hij zei dat het groeipijnen waren en schreef gele calciumpillen voor om zijn botten sterker te maken. Om de apotheek te kunnen betalen moest de moeder haar trouwring verpanden, hoewel dat haar niet heel erg speet, want haar man was er op een middag tussenuit geknepen om een blokje om te gaan, maar dat moet dan wel een blokje om de wereld geweest zijn, want die rotzak was nooit meer teruggekomen.

De avond dat de jongen stuiptrekkend op de grond was gevallen, kwam hij met de postwagen aan bij het ziekenhuis terwijl hij zichzelf met de postzakken op zijn hoofd sloeg om een einde te maken aan de pijn of aan zijn leven. Zijn moeder zat een hele dag in de wachtkamer van de kliniek totdat er een hoofdzuster bij haar kwam, een bazige vrouw.

Die schoof haar een stuk papier onder haar neus en zei dat ze dat moest tekenen om toestemming te geven voor de operatie. Wat voor operatie dan? De verpleegster legde met tegenzin uit, alsof het zo ook wel duidelijk was, dat de jongen een tumor in zijn hoofd had zo groot als een meloen, die zijn hersens plette.

Ze gaf zijn moeder op haar donder omdat ze hem niet eerder had laten onderzoeken, want het kon best al te laat zijn. Ze hield haar het toestemmingsformulier voor alsof ze een stier een rode lap voorhield zodat hij in de aanval zou gaan, en zei dat het haar verantwoordelijkheid was als de jongen overleed.

En de arme vrouw beefde alleen maar zonder haar handen uit haar schoot te halen en bad aan één stuk door tot de maagd van El Pilar. De verpleegster, die erg stug bleef, zei dat ze niet de hele dag had, of ze nog ging tekenen of hoe zat dat, en zij moest tot haar onmetelijke schaamte toegeven dat ze niet kon lezen of schrijven.

Een kruisje zetten was genoeg.

Een kruisje op een stuk papier en de jongen bleef leven. Maar weet u, Mariano? Leven kan ook een kruis zijn. Even zwaar als dat wat Jezus Christus onze Heer droeg.

Ze verwijderden de tumor, maar ze hadden er een rommeltje van gemaakt. Ze sneden een pees in zijn gezicht door en zijn mond bleef scheef staan, maar het ergste is dat ze blijkbaar nog iets anders hadden doorsneden want hij bleef voor altijd stom. Vanaf dat moment kon hij alleen nog maar loeien als een beest in plaats van te praten. Ze hebben hem zes keer aan zijn rechteroog geopereerd maar zijn ooglid bleef open. 's Nachts moet hij er een kompres van gekookte ui op leggen omdat het anders uitdroogt. Ze hebben hem ook aan zijn ruggengraat geopereerd om kleine uitzaaiingen weg te halen. Ze dachten dat hij nutteloos zou worden, maar gelukkig geeft God kracht naar kruis en aangezien hij een sterke wil had, stond hij elke ochtend weer op, verwoed op zijn tanden bijtend, totdat die ten slotte in gruzelementen lagen.

Na twee jaar kon hij eindelijk lopen, hoewel hij nog met één been sleepte.

Met een kartonnen schooltas die hij had geërfd van de zoon van een buurvrouw kwam hij voor het eerst op school. Er waren geen potloden, geen inkt, geen pennen en geen boeken, alleen een kaart van Spanje, een crucifix en de foto van de koning. En een kou die niet te harden was. Op school waren er nooit kolen voor de kachel, dus hield de meester hen warm met een rietje. Hij kreeg hele ochtenden straf, op zijn knieën op de grond, met zijn armen over elkaar en zijn ogen dicht, zodat de klappen minder pijn zouden doen.

De anderen konden niet goed tegen die scheve mond, het litteken en dat droge oog dat nooit dichtging.

Een vrouw die vaak naar de kerk ging en verstand had van die

dingen, had op een dag gezegd dat de Stomme van de duivel bezeten was. Neemt u het maar van mij aan, Mariano, er waren mensen die een kruis sloegen als ze hem tegenkwamen. De kinderen stopten sprinkhanen in de kraag van zijn kiel en lachten zo hard dat ze hem niet konden horen brullen als een dier.

Op een middag, toen hij trekkend met zijn been op school arriveerde, kwam een van de grootste branieschoppers voor hem staan, haalde zijn piemel tevoorschijn en plaste over zijn touwschoenen, de enige schoenen die de jongen had. Niemand had gedacht dat de Stomme zich als een slang zou omdraaien. Hij pakte de branie-schopper bij het voorpand van zijn blouse en kwakte hem woedend tegen de muur terwijl hij zo hard loeide dat je het tot in Monzalbarba kon horen. Daarna gooide hij hem op de grond en begon hard te slaan. Als de meester hem niet had tegengehouden was hij misschien wel dood geweest.

De moeder van het joch ging naar de kazerne van de Guardia Civil en verklaarde daar dat de Stomme had geprobeerd haar zoon te vermoorden, dat hij knettergek was, dat ze hem moesten opsluiten zodat hij niemand kwaad kon doen.

Op dat moment kreeg hij zijn tweede bijnaam en werd hij behalve 'de Stomme' ook nog 'de Gek' genoemd.

Mariano wordt wakker van getik tegen de muur. Joaquina was bij het eerste hanengekraai opgestaan en hangt met een paar spijkers de metalen plaquette aan de muur die van zijn vader was geweest en waar in gekrulde letters het woord KLEERMAKER op geschreven staat.

‘Maar vrouw, zo trekken we wel heel erg de aandacht.’

‘Maar dat is precies de bedoeling, sukkel!’

Als hij met open mond blijft staan kijken, moet zij lachen.

‘Geef me eens een spijker en trek niet zo’n zuur gezicht!’

De hamerslagen voor dag en dauw hadden het effect van klok-gelui. Vrouwen met hoofddoekjes om die terugkwamen van de dagelijkse mis, mannen met petten, een paar kippen, kinderen met nesten in hun handen. De wind die het stof doet opwaaien, de wantrouwige blikken en de stiltes. De stilte die Mariano in de oren klinkt als gebrul.

Iedereen is op de hoogte van de komst van de vreemdelingen uit Mallén, die in het huisje van de bakkerij zijn komen wonen. Ze zijn wantrouwig. Mensen van buiten brengen nooit veel goeds mee: te innen belastingen, lange vingers om de meisjes mee te betasten tijdens het dansen of om kippen te stelen, kortom problemen. Soms kwam er een of andere vreemdeling beladen met uitvindingen en nieuwe foefjes: een lotion om je haar terug te laten groeien, een slingerapparaat om artisjokken te pellen, in Duitsland vervaardigde

toeters waarmee de doven zelfs de slakken hoorden hoesten. Oplichters. Charlatans die hun geld hadden afgetroggeld en een enkeling die er vandoor ging met een argeloos wicht dat werd bedrogen met valse beloften van een stad als een luilekkerland waar de honden gelijnd lopen aan slierten worst, en dat met gebogen hoofd en met een kind op de arm was teruggekeerd.

Ze kijken naar die vrouw met het zwarte haar en die te hoge knot voor wat in de mode is in Casetas, die op de muur slaat alsof die van haar is, en ze fronsen hun gezicht. Op het bord staat 'kleermaker', maar zij kunnen zelf hun kleren wel naaien en die van hun gezin. Niemand hoeft hun te vertellen wat een rijgsteek is en wat een spienaad. Daarnaast staat een zwijgende man met zijn handen in de zakken van een jas van het soort dat in Casetas alleen door notabelen gedragen wordt, met zo'n rond nietszeggend vlees-nochvis-gezicht. Wanneer Joaquina opkijkt en met haar hand gebaart of ze dichterbij willen komen, verspreiden ze zich als een vlucht zwaluwen.

De straat blijft leeg achter en de wind waait naar de velden alsof hij haast heeft. Joaquina en Mariano kijken elkaar aan. Zij wil iets zeggen, en niet bepaald iets aardigs, maar ze kan maar beter naar binnen gaan. Tante María legt een paar stevige stokbroden die naar houtvuur ruiken in de manden van de winkel.

'De mensen hier accepteren ons niet.'

'Je moet ze de tijd geven, meisje. Mij moesten ze in het begin ook niet. Ik kom uit Daruca, het dorp waarvan ze zeggen dat de vrouwen daar die geen hoer zijn, gek zijn. Voor hoer deug ik niet, wat moest ik dan met al dat vlees! Maar ik zal niet zeggen dat ik niet gek ben, al is het maar een klein beetje.'

'De mensen in Casetas lijken zo gesloten.'

'Gesloten zijn ze wel, ja. Maar als ze zich openstellen, dan geven ze ook alles. Hier lijdt niemand honger omdat er altijd wel een buurvrouw is die zich het eten uit de mond spaart om het aan jou te kunnen geven, en ze zouden zelfs hun gebit geven om het voor je te kauwen. Maar je moet het goed aanpakken. Want de mensen zijn hier van alles of niets, als een onweersbui.'